

Status ubezpieczeniowy osób duchownych zatrudnionych na podstawie stosunku pracy

Jedną z konsekwencji reformy systemu ubezpieczeń społecznych, której zasadnicze zręby weszły w życie w dniu 1 stycznia 1999 r., jest zmiana statusu ubezpieczeniowego osób duchownych. W szczególnej sytuacji prawnej znajdują się zaś te z nich, które oprócz pozostawania w stanie duchownym są ponadto zatrudnione na podstawie stosunku pracy. Zarówno stan duchowny, jak i zatrudnienie – jeśli tytuły te rozpatruje się oddzielnie – wiążą się z obowiązkiem ubezpieczenia nie tylko na gruncie ubezpieczeń społecznych, lecz także w odniesieniu do ubezpieczenia zdrowotnego¹. Sytuacja, w której jedna osoba spełnia równocześnie warunki do objęcia ubezpieczeniami z obu tytułów, uregulowana jest jednak przez odrębne przepisy. Mają one szerokie zastosowanie w praktyce – duża część osób duchownych jest przecież zatrudniona w ramach stosunku pracy jako nauczyciele religii. Niektóre z nich, mimo przeprowadzonych nowelizacji, wciąż jednak budzić mogą uzasadnione wątpliwości².

Podjmując temat zakreślony tytułem opracowania wyjaśnić trzeba najpierw, że w ustawach z zakresu ubezpieczeń społecznych sformułowanie “osoba duchowna” używane jest w jego szerokim

¹ Zob. w szczególności art. 6 ust. 1 pkt 1 i 10 ustawy z dnia 13 października 1998 r. *o systemie ubezpieczeń społecznych* (Dz.U.98.137.887 ze zm.) oraz art. 8 pkt 1 lit. a oraz f ustawy z dnia 6 lutego 1997 r. *o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym* (Dz.U.97.28.153 ze zm.). Na temat zasad podlegania ubezpieczeniom społecznym i ubezpieczeniu zdrowotnemu *in genere* zob. J. Lewandowska, *Nowy system ubezpieczeń społecznych. Ubezpieczenia dla wszystkich grup zawodowych*, “Prawo Pracy” 1999, nr 1, s. 9-19; B. Wagner, *Podmiotowy zakres ubezpieczeń emerytalnego i rentowego*, “Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 1999, nr 3, s. 3-6; D. Bieniasz, A. Szalek, *System ubezpieczeń społecznych, ubezpieczenie zdrowotne i system emerytalny po reformie*, Warszawa 1999; A. Pędzierski, *Zasady nowego systemu ubezpieczeń społecznych*, “Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 1999, nr 1, s. 3-9.

² Opracowanie uwzględniła stan prawny na dzień 15 października 2000 r.

rozumieniu. Jest to konsekwencja przyjęcia definicji, która zawarta jest w ustawie z dnia 13 października 1998 r. *o systemie ubezpieczeń społecznych* (art. 8 ust. 13). Według niej “za osobę duchowną uważa się duchownego oraz członków zakonów męskich i żeńskich Kościoła katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych, z wyjątkiem alumnów seminariów duchownych, nowicjuszów, postulatów i juniorystów, którzy nie ukończyli 25 roku życia”.

Przystępując do omówienia przytoczonego przepisu zwrócić trzeba uwagę na kilka związanych z nim wątpliwości. Godny zauważenia jest najpierw fakt, że zdefiniowane przez ustawodawcę określenie “osoba duchowna”, poza art. 8 ust. 13, w ustawie *o systemie ubezpieczeń społecznych* w ogóle nie jest używane. Stosowane jest natomiast wyrażenie “duchowny” (zob. art. 6 ust. 1 pkt 10; art. 9 ust. 7; art. 13 pkt 10; art. 16 ust. 10 pkt 1 oraz ust. 10a i 11; art. 18 ust. 4 pkt 5; art. 36 ust. 2). Brzmienie przytoczonej definicji prowadzi może przy tym do wniosku, że sformułowanie “osoba duchowna” jest znaczeniowo szersze od określenia “duchowny” (“za osobę duchowną uważa się duchownego oraz członków zakonów [...]”). Przyjmując ten wniosek należałoby jednak konsekwentnie uznać, że członkowie zakonów nie podlegają ubezpieczeniom, bo objęci nimi zostali duchowni, a nie osoby duchowne (zob. zwłaszcza art. 6 ust. 1 pkt 10). Wniosek taki jest zaś w oczywisty sposób niezgodny z intencjami ustawodawcy. Treść innych przepisów ustawy świadczy bowiem wymownie o tym, że także i zakonnicy są objęci ubezpieczeniami społecznymi (zob. np. art. 36 ust. 2).

Jedynym możliwym sposobem wyjaśnienia zasygnalizowanych wątpliwości jest stwierdzenie, że na gruncie ustawy *o systemie ubezpieczeń społecznych* sformułowania “osoba duchowna” i “duchowny” posiadają dokładnie to samo znaczenie, wbrew brzmieniu przepisu art. 8 ust. 13. W nim zaś chodziło tylko o wyrażenie myśli, że za duchownych uważa się nie tylko duchownych *sensu stricto*, ale również członków zakonów, którzy nie posiadają święceń. Po przyjęciu tej tezy narzuca się jednak spostrzeżenie, iż formułując omawianą definicję popełniono podstawowe błędy logiczne, co nie świadczy najlepiej o staranności ustawodawcy³.

³ Szerzej: P. Stanisz, *Kto jest osobą duchowną?*, “Gazeta Prawna” 1999, nr 1, s. 30.

Nie podejmując w tym miejscu innych wątpliwości, które powstać mogą przy interpretacji definicji “osoby duchownej”, wskazać trzeba, że w zakres tego pojęcia wchodzi cztery grupy osób. Pierwszą stanowią duchowni w ścisłym tego słowa znaczeniu, czyli osoby posiadające święcenia (biskupi, kapłani i diakoni)⁴. Następnie do osób duchownych zaliczeni są ci, którzy w wyższych seminariach duchownych przygotowują się do przyjęcia święceń (alumni), jeśli ukończyli 25 rok życia. Kolejną grupę stanowią definitywnie inkorporowani członkowie zakonów⁵. Duchownymi w świetle omawianej definicji są wreszcie również osoby przygotowujące się do definitywnego przyjęcia do zakonu, tj. junioryści, nowicjusze i postulanci, z wyjątkiem tych, którzy nie ukończyli 25 roku życia. Użyta przez ustawodawcę terminologia związana jest z Kościołem katolickim, odpowiednio należy ją jednak stosować również do innych kościołów i związków wyznaniowych⁶.

Omawiając status ubezpieczeniowy osób duchownych zatrudnionych na podstawie stosunku pracy osobno podjąć trzeba kwestie związane z ubezpieczeniami społecznymi, a osobno te, które dotyczą ubezpieczenia zdrowotnego. Zgodnie z realizowaną koncepcją reformy systemu ubezpieczeń, zasady podlegania tym ubezpieczeniom określone są bowiem w odrębnych aktach prawnych i charakteryzują się odmiennością przyjętych rozwiązań.

⁴ Wyłącznie osoby posiadające święcenia są uważane za “duchownych” na gruncie prawa kanonicznego. Zob. T. Bach, *Koncepcja prawna ubezpieczenia społecznego osób duchownych*, w: *Kościół i prawo*, t. 12, red. J. Krukowski, F. Lempa, F. Mazurek, Lublin 1994, s. 78-79. Godne odnotowania jest jednak, że zgodnie z omawianą definicją nie są osobami duchownymi diakoni, którzy są jednocześnie alumnami, a nie ukończyli 25 roku życia. P. Stanisław, *Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób duchownych*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 469.

⁵ Określenie “zakon” obejmuje zarówno instytuty zakonne, jak i instytuty świeckie oraz stowarzyszenia życia apostołskiego (zob. art. 8 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o *stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP*, Dz.U.89.29.154 ze zm.).

⁶ To mało precyzyjne sformułowanie, wymuszone wszakże przez prawodawcę, musi zostać uznane za wystarczające na gruncie niniejszego opracowania. Dokładne określenie, kogo należy uznać za osobę duchowną w każdym z kościołów i związków wyznaniowych, wymagałoby osobnego studium.

1. Ubezpieczenia społeczne

W zakresie ubezpieczeń społecznych specyfika sytuacji prawnej osób duchownych zatrudnionych na podstawie stosunku pracy przejawia się na dwóch płaszczyznach. Szczególnie ważne są normy, określające zasady podlegania ubezpieczeniom. Godne dostrzeżenia jest jednak również i to, że podjęcie przez osobę duchowną zatrudnienia w ramach stosunku pracy pociąga za sobą zmiany w zakresie przysługujących jej świadczeń.

1.1. Zasady podlegania ubezpieczeniom

Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych zawiera osobną grupę przepisów, regulujących zasady podlegania ubezpieczeniom w razie kumulacji tytułów ubezpieczenia (zob. w szczególności art. 9). Niektóre z nich odnoszą się bezpośrednio do duchownych pozostających w stosunku pracy. Istotne w tym względzie regulacje zawiera art. 9 ust. 1-1a omawianego aktu prawnego. Przepisy te dotyczą zbiegu tytułów obowiązkowego ubezpieczenia emerytalnego i ubezpieczeń rentowych. Mają jednak swoje konsekwencje również na gruncie ubezpieczeń wypadkowego i chorobowego⁷.

Analizując art. 9 ust. 1 pod kątem sytuacji prawnej osób duchownych, które oprócz działalności *stricto* duszpasterskiej wykonują pracę na podstawie stosunku pracy, wskazać trzeba, że – co do zasady – podlegają one obowiązkowo ubezpieczeniom jedynie z racji posiadania statusu pracowniczego. Ponadto, na zasadach dobrowolności mogą być objęte ubezpieczeniami również z tytułu pozostawania w stanie duchownym. Podkreślić jednak trzeba, że zgodnie z art. 16 ust. 11 składki płacone przez duchownych podle-

⁷ Jedynie osoby podlegające ubezpieczeniu emerytalnemu i ubezpieczeniom rentowym – i to w wyraźnie wskazanych sytuacjach i na wyraźnie określonych zasadach – podlegają także ubezpieczeniom chorobowemu i wypadkowemu (zob. art. 11-12 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych). Na temat struktury obecnego systemu ubezpieczeń zob. K. Kolasiński, *Prawo pracy i zabezpieczenia społecznego*, Toruń 1999, s. 337-341; W. Muszalski, *Prawo socjalne*, Warszawa 1999, s. 104.

gających dobrowolnie ubezpieczeniom społecznym finansowane są w całości przez ubezpieczonych i nie ma zastosowania ich współfinansowanie przez Fundusz Kościelny⁸.

Inne reguły obowiązują wówczas, gdy podstawa wymiaru składek z tytułu wykonywania przez duchownego pracy w ramach stosunku pracy jest niższa od obowiązującej kwoty najniższego wynagrodzenia⁹. Zgodnie z art. 9 ust. 1a ustawy *o systemie ubezpieczeń społecznych* osoby duchowne znajdujące się w takiej sytuacji podlegają obowiązkowo ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym także z tytułu pozostawania w stanie duchownym. Przy obecnym brzmieniu art. 16 ust. 10a nieco kłopotu sprawia natomiast jednoznaczne wskazanie, jaka jest w tej sytuacji podstawa wymiaru składki z racji pozostawania w stanie duchownym i jak ta składka ma być finansowana. Przepis ten brzmi: "Składkę na ubezpieczenia emerytalne i rentowe duchownych, o których mowa w art. 9 ust. 1a, finansuje Fundusz Kościelny, zgodnie z ust. 10 pkt 1, w części obliczonej od różnicy podstawy wymiaru składek określonej w art. 18 ust. 4 pkt 5 i podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z tytułu stosunku pracy". Dla dokładnego określenia sytuacji prawnej osób duchownych zatrudnionych na podstawie stosunku pracy trzeba go poddać szczegółowej analizie.

Pierwszym z zagadnień, które należy podjąć, jest wysokość podstawy wymiaru składek płaconych ze względu na posiadanie statusu osoby duchownej w sytuacji, którą reguluje art. 9 ust. 1a. Zgodnie z rozwiązaniami przyjętymi na gruncie obowiązującego systemu ubezpieczeń społecznych o wysokości podstawy wymiaru składek zawsze decyduje tytuł, z jakiego dana osoba podlega ubezpieczeniom. W przypadku ubezpieczenia z racji pozostawania w stanie duchownym podstawę wymiaru składek stanowi zaś kwota najniż-

⁸ W przypadku obowiązkowego podlegania ubezpieczeniom społecznym z tytułu pozostawania w stanie duchownym regułą jest – zgodnie z art. 16 ust. 10 pkt 1 ustawy *o systemie ubezpieczeń społecznych* – finansowanie składek w 80% przez Fundusz Kościelny. Szerzej: J. Krukowski, K. Warchałowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, s. 248-249; Stanisław, *Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne...*, s. 472-473.

⁹ Kwota najniższego wynagrodzenia określana jest w drodze rozporządzenia przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej na podstawie art. 77⁴ ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. *Kodeks pracy* (tekst jednolity: Dz.U.98.21.94 ze zm.).

szego wynagrodzenia, ustalana przez ministra właściwego do spraw pracy (art. 18 ust. 4 pkt 5). Wydaje się więc, że osoba duchowna, która ze względu na dyspozycję art. 9 ust. 1a podlega obowiązkowo ubezpieczeniom także z tytułu pozostawania w stanie duchownym, powinna – według zasad ogólnych – opłacać tę składkę od podstawy wymiaru równej kwocie najniższego wynagrodzenia.

Z brzmienia analizowanego art. 16 ust. 10a wynika następnie, że finansowanie składki w 80% przez Fundusz Kościelny (zgodnie z art. 16 ust. 10 pkt 1) dotyczy tylko tej jej części, która jest obliczona od podstawy wymiaru równej różnicy pomiędzy najniższym wynagrodzeniem, a przychodem ze stosunku pracy. Nie bardzo wiadomo natomiast, w jaki sposób ma być finansowana pozostała część składki. Można twierdzić, że – ponieważ chodzi o ubezpieczenia obowiązkowe – należy stosować art. 16 ust. 10 pkt 1, a więc i w tym przypadku powinna znaleźć zastosowanie reguła dotycząca ich współfinansowania przez Fundusz Kościelny. Po przyjęciu tego rozwiązania trudno jednak odpowiedzieć na pytanie, dlaczego ustawodawca wyraźnie wskazał, że ten sposób finansowania składek ma być stosowany w odniesieniu do “części obliczonej od różnicy wymiaru składek określonej w art. 18 ust. 4 pkt 5 i podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z tytułu stosunku pracy”. Wydaje się bowiem, że takie sformułowanie wskazuje wyraźnie, że w odniesieniu do pozostałej części powinien znaleźć zastosowanie jakiś inny sposób finansowania składki. Takim innym sposobem mogłoby być jej finansowanie w całości przez osobę duchowną. Taka z kolei interpretacja pozostawałaby w sprzeczności z zasadą, iż w 100% składka jest pokrywana przez osobę duchowną wówczas, gdy ubezpieczenia mają charakter dobrowolny (zob. art. 16 ust. 11).

Zasygnalizowane wątpliwości zostały dostrzeżone w praktyce. Dążąc do ich wyjaśnienia zdecydowano przyjąć, że istotą normy wyrażonej w art. 16 ust. 10a nie jest określenie sposobu finansowania składki na ubezpieczenie z tytułu pozostawania w stanie duchownych w sytuacji wskazanej w art. 9 ust. 1a, lecz raczej ograniczenie podstawy wymiaru tej składki. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Socjalnej w dniu 7 lutego 2000 r. skierował w tej sprawie pismo do Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Wskazano w nim, że “należy przyjąć, iż podstawę wymiaru składek dla duchownych, o których mowa w art. 9 ust. 1a, stanowi różnica pomiędzy kwotą najniższego wynagrodzenia, a kwotą przychodu ze stosunku pracy (...)”¹⁰.

Praktyka ta nie znajduje dostatecznych podstaw w obowiązujących przepisach. Trudno w nich znaleźć uzasadnienie dla ograniczenia w takiej sytuacji podstawy wymiaru składek jedynie do różnicy pomiędzy kwotą najniższego wynagrodzenia, a kwotą przychodu ze stosunku pracy. Przeciwno tej praktyce przemawia również i to, że omawiany przepis nie został umieszczony w art. 18, w którym określona jest podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia członków poszczególnych grup społeczno-zawodowych, ale w art. 16, który podejmuje kwestie związane ze sposobem finansowania składek. Stosowane w praktyce rozwiązanie zgodne jest jednak z innymi rozwiązaniami stosowanymi na gruncie ubezpieczeń społecznych osób duchownych. Należałoby więc oczekiwać rychłej nowelizacji ustawy *o systemie ubezpieczeń społecznych*. Wydaje się, że rozwiązaniem mogłoby być dodanie osobnego przepisu, który wskazywałby, iż podstawą wymiaru składki na ubezpieczenia z tytułu pozostawania w stanie duchownym, w sytuacji określonej w art. 9 ust. 1a, jest różnica pomiędzy kwotą najniższego wynagrodzenia, a kwotą przychodu ze stosunku pracy. W konsekwencji zbędny okazałby się art. 16 ust. 10a, ponieważ współfinansowanie składek przez Fundusz Kościelny w razie obowiązkowego podlegania ubezpieczeniom wynika wyraźnie z art. 16 ust. 10 pkt 1¹¹.

1.2. Zakres przysługujących świadczeń

Podobnie jak całokształt statusu ubezpieczeniowego, tak również i zakres przysługujących świadczeń zależny jest przede wszystkim od tytułu, z jakiego dana osoba podlega ubezpieczeniom. W przy-

¹⁰ Zob. pismo Sekretarza Stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Socjalnej Ewy Lewickiej do Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Lesława Gajka z dnia 7 lutego 2000 r., znak: U.520-55/2000.

¹¹ Przekonanie o potrzebie takiej nowelizacji zdaje się podzielać także Sekretarz Stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Socjalnej wskazując, że sugerowane rozwiązanie należy stosować “do czasu pełnej regulacji ustawowej tego zagadnienia”, tamże.

padku duchownych, którzy oprócz działalności *stricte* duszpasterkiej wykonują również pracę w ramach stosunku pracy, decydujące znaczenie ma więc okoliczność, czy dana osoba – podlegając obligatoryjnie ubezpieczeniom ze względu na wykonywanie pracy – jest objęta ubezpieczeniami także z racji pozostawania w stanie duchownym. W związku z tym szczególną uwagę należy zwrócić na te świadczenia, które związane są wyłącznie z ubezpieczeniem z tytułu posiadania statusu pracowniczego, bądź też jedynie z ubezpieczeniem ze względu na pozostawanie w stanie duchownym.

Tego rodzaju sytuacje dostrzec można najpierw na gruncie ubezpieczenia chorobowego. W przypadku podlegania ubezpieczeniom z tytułu pozostawania w stanie duchownym nie jest ono obowiązkowe. Większa część osób duchownych nie decyduje się na dobrowolne przystąpienie do niego, bo wiąże się to z podniesieniem wysokości składki. W efekcie przeważająca liczba osób podlegających ubezpieczeniom jedynie z tytułu pozostawania w stanie duchownym pozbawiona jest prawa do świadczeń z tego ubezpieczenia. Odmienne jest wówczas, gdy dana osoba objęta jest ubezpieczeniem ze względu na posiadanie statusu pracowniczego. W tym przypadku obligatoryjne są wszystkie rodzaje ubezpieczeń, w tym również chorobowe. Osoba, która wykonuje pracę na podstawie stosunku pracy, ma więc prawo do świadczeń z ubezpieczenia chorobowego¹².

Katalog świadczeń z ubezpieczenia chorobowego, zgodnie z ustawą z dnia 25 czerwca 1999 r. o *świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa*¹³, obejmuje zasiłek chorobowy, świadczenie rehabilitacyjne, zasiłek wyrównawczy oraz zasiłki związane z macierzyństwem: porodowy, macierzyński i opiekuńczy¹⁴. Największe znaczenie dla osób duchownych ma niewątpliwie pierwsze z nich, tj. zasiłek chorobowy. Zasady nabywania prawa do niego różnią się jednak nieco, w zależności od tego, czy podlega się ubezpieczeniom jako duchowny, czy jako pracownik. W przypadku podlegania ubezpieczeniom z tytułu

¹² Zob. E. Wojtaszczyk, *Świadczenia pieniężne w razie choroby i macierzyństwa od 1 września 1999 r.*, „Prawo Pracy” 1999, nr 9, s. 17-28.

¹³ Dz.U.99.60. 636 ze zm.

¹⁴ K. Kolasiński, dz. cyt., s. 352.

pozostawania w stanie duchownym i dobrowolnego przystąpienia do ubezpieczenia chorobowego prawo do zasiłku chorobowego nabywa się – co do zasady – po upływie 180 dni nieprzerwanego ubezpieczenia¹⁵. Inaczej jest wówczas, gdy podlega się ubezpieczeniom ze względu na zatrudnienie w ramach stosunku pracy. Wymagany w tym przypadku ten tzw. okres oczekiwania w sytuacjach typowych wynosi jedynie 30 dni (art. 4 ust. 1)¹⁶.

Godne zauważenia różnice w zakresie świadczeń przysługujących z ubezpieczenia chorobowego w zależności od tytułu ubezpieczenia istnieją ponadto w odniesieniu do zasiłków: wyrównawczego i opiekuńczego. Zgodnie z ustawą z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa przysługują one wyłącznie pracownikom¹⁷.

Na marginesie rozważań zauważyć warto także, iż omawiany akt prawny przyznał duchownym prawo do pozostałych, poza zasiłkiem opiekuńczym, świadczeń związanych z macierzyństwem. Zmiana ta nie ma oczywiście praktycznego znaczenia dla duchownych należących do Kościoła katolickiego, posiada jednak swoją doniosłość w odniesieniu do duchownych innych wyznań, którzy zwykle nie mają obowiązku pozostawania w celibacie¹⁸.

¹⁵ Od pierwszego dnia ubezpieczenia chorobowego prawo do zasiłku chorobowego przysługuje jednak wtedy, gdy niezdolność do pracy spowodowana została wypadkiem w drodze do miejsca wykonywania działalności duszpasterskiej lub w drodze powrotnej z tego miejsca. Podobnie rzecz się ma wówczas, gdy duchowny legitymuje się wcześniejszym – co najmniej 10-letnim – okresem obowiązkowego ubezpieczenia chorobowego lub mając status absolwenta przystąpił do tego ubezpieczenia w ciągu 90 dni od ukończenia studiów wyższych względnie nauki w szkole (art. 4 ust. 3 pkt 1-3 ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa).

¹⁶ Sytuacja pracowników w kwestii nabywania prawa do zasiłku chorobowego została, podobnie jak poprzednio, ukształtowana najkorzystniej. Natomiast status osób duchownych jest w tym zakresie taki sam, jak wszystkich, którzy podlegają dobrowolnie ubezpieczeniu chorobowemu. Na temat zasad nabywania prawa do tego świadczenia szerzej: Z. Salwa, *Nowe przepisy o zasiłkach chorobowych*, "Praca i Zabezpieczenie Społeczne" 1999, nr 9, s. 16-19.

¹⁷ Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 11 maja 2000 r. o zmianie ustawy o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa od dnia 1 stycznia 2001 zasiłek opiekuńczy przysługiwać ma nie tylko pracownikom, ale wszystkim, którzy obowiązkowo podlegają ubezpieczeniu chorobowemu (Dz.U.00.53.633).

¹⁸ Zob. U. Chmielewska, *Macierzyństwo duchownych*, "Gazeta Ubezpieczeniowa" 1999, nr 34, s. 24.

Innego rodzaju różnicę w zakresie świadczeń, które przysługują ubezpieczonym z tytułu wykonywania pracy bądź z racji pozostawania w stanie duchownym, dostrzec można na gruncie ubezpieczenia wypadkowego. Jest ona w dużej mierze konsekwencją tego, że nie uchwalono dotąd nowej ustawy, która regulowałaby przedmiotowy zakres tego ubezpieczenia¹⁹. W tych kwestiach do osób duchownych stosuje się więc nadal odpowiednie przepisy ustawy z dnia 17 maja 1989 r. *o ubezpieczeniu społecznym duchownych*²⁰. Utrzymana została m. in. szczególna definicja wypadku, obowiązująca w przypadku osób podlegających ubezpieczeniom z tytułu pozostawania w stanie duchownym. Zgodnie z omawianymi regulacjami “za wypadek (...) uważa się nagłe zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną, które nastąpiło podczas wykonywania czynności religijnych lub czynności związanych z powierzonymi funkcjami duszpasterskimi bądź zakonnymi, jak również w drodze do miejsca ich pełnienia lub z tego miejsca” (art. 13 ust. 2).

Dwie z cech, którymi musi się charakteryzować zdarzenie, aby mogło być uznane za wypadek uprawniający do świadczeń (nagłość zdarzenia, zewnętrzność przyczyny), są w tej definicji takie same, jak w przypadku ubezpieczenia pracowniczego, jednak trzecia z nich została określona w sposób odmienny. Na gruncie ubezpieczenia z tytułu posiadania statusu osoby duchownej zdarzenie może

¹⁹ Projekt nowej ustawy ponad rok temu został wniesiony do Sejmu. Omówienie: J. Kroner, *Świadczenia - prawo do nich i wysokość*, “Rzeczpospolita” 1999, nr 16, s. 15.

²⁰ Dz.U.89.29.156 ze zm. Niektóre przepisy tego aktu prawnego zostały dotąd zachowane w mocy właśnie z powodu braku nowej ustawy, która dotyczyłaby świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego. Zgodnie z pierwotną wersją ustawy z dnia 13 października 1998 r. *o systemie ubezpieczeń społecznych* cała ustawa z dnia 17 maja 1989 r. *o ubezpieczeniu społecznym duchownych* miała zostać uchylona. Odpowiedni przepis pierwszego z wymienionych aktów prawnych (art. 122 ust. 1 pkt 6) został jednak zmieniony jeszcze w okresie *vacatio legis* przez ustawę *o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych* (Dz.U.98.162.1118 ze zm. - zob. jej art. 172 pkt 10). Zachowane w mocy przepisy ustawy z 17 maja 1989 r. *o ubezpieczeniu społecznym duchownych* w odniesieniu do świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego zawierają kilka norm modyfikujących reguły ustalone w obowiązującej nadal ustawie z dnia 12 czerwca 1975 r. *o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych* (tekst jednolity: Dz.U.83.30.144 ze zm.).

być uznane za wypadek uprawniający do świadczeń wówczas, gdy jest związane (czasowo lub miejscowo) z wykonywaniem funkcji religijnych²¹. Oznacza to, że nie każde zdarzenie, które spełnia przesłanki określone w tej definicji, będzie mogło być zakwalifikowane jako wypadek przy pracy również na gruncie ubezpieczenia pracowniczego. W tym ostatnim przypadku konieczny jest bowiem określony w przepisach związek z pracą wykonywaną na podstawie stosunku pracy²².

Orzecznictwo sądów powszechnych, podejmujące kwestie wypadku uprawniającego do świadczeń w rozumieniu ustawy z dnia 17 maja 1989 r. *o ubezpieczeniu społecznym duchownych* nie jest zbyt bogate. Wskazać trzeba jednak, że judykatura uznała m. in., że jest wypadkiem uprawniającym do świadczeń na podstawie tego aktu prawnego złamanie nogi, jakie nastąpiło w czasie spaceru odbywanego w przerwie między naukami, podczas obowiązkowych rekolekcji. Stwierdzono bowiem, iż ochrona ubezpieczeniowa obejmuje “wszelkie czynności duchownego związane z udziałem w rekolekcjach, z wyłączeniem takich tylko działań, które kolidują z realizacją funkcji duszpasterskich albo nie mają z nimi związku”²³.

Opisane zdarzenie zostało uznane za wypadek uprawniający do świadczeń z ubezpieczenia wypadkowego, którym dana osoba jest objęta ze względu na pozostawanie w stanie duchownym. Poważne wątpliwości budzi natomiast możliwość zakwalifikowania go jako wypadku przy pracy na gruncie ubezpieczenia z tytułu posiadania statusu pracowniczego. W tym przypadku należałoby bowiem wykazać, że zdarzenie związane jest z pracą wykonywaną na podstawie stosunku pracy zgodnie z przepisami art. 6 ust. 1 pkt 1-3 ustawy z dnia 12 czerwca 1975 r. *o świadczeniach z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych*.

Wskazane wyżej regulacje wyczerpują katalog przepisów różnicujących zakres przysługujących świadczeń w zależności od tego, czy dana osoba podlega ubezpieczeniom z tytułu zatrudnienia w

²¹ Zob. U. Jackowiak, *Ubezpieczenie społeczne duchownych*, “Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 1998, nr 5, s. 8.

²² Zob. T. Liszcz, *Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce*, Kraków - Lublin 1997, s. 113-114.

²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 28 grudnia 1992 r., sygn. III AUr 613/92, “Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych i Sądu Najwyższego” 1993, nr 9, poz. 39 (orzecznictwo z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych).

ramach stosunku pracy, czy też z racji posiadania statusu osoby duchownej. Tego rodzaju zróżnicowania brak w szczególności na gruncie ubezpieczenia emerytalnego i ubezpieczeń rentowych²⁴.

W porównaniu ze stanem prawnym sprzed 1 stycznia 1999 r. wskazać trzeba, że zakres świadczeń przysługujących osobom, które podlegają ubezpieczeniom z tytułu pozostawania w stanie duchownym jest obecnie dużo bardziej zbliżony do tego, który ma zastosowanie w odniesieniu do pracowników, co zgodne jest z założeniami realizowanej reformy²⁵. Różnice w tym zakresie widoczniejsze były na gruncie przepisów obowiązujących przed dniem 1 stycznia 1999 r.²⁶

2. Ubezpieczenie zdrowotne

W zakresie ubezpieczenia zdrowotnego na szczególną uwagę, z punktu widzenia tematu opracowania, zasługują normy odnoszące się do obowiązku opłacania składki. Zakres świadczeń przysługujących z tego ubezpieczenia jest bowiem taki sam dla członków wszystkich grup społeczno-zawodowych, co odpowiada normie konstytucyjnej wyrażonej w art. 68 ust. 2 obowiązującej ustawy zasadniczej²⁷.

²⁴ Przedmiotowy zakres tych ubezpieczeń reguluje obecnie cytowana już ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. *o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych*. O zasadach nabywania prawa do świadczeń z ubezpieczenia emerytalnego i ubezpieczeń rentowych i reguł, a odnoszących się do określania ich wysokości w nowym systemie. Zob. T. Liszcz, *Emerytury i renty z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych*, "Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych" 1999, nr 3, s. 7-9; M. Tworkowska, *Emerytury i renty z I filara*, "Prawo Pracy" 1999, nr 1, s. 21-25.

²⁵ Na temat konieczności ujednoczenia statusu ubezpieczeniowego członków poszczególnych grup społeczno-zawodowych zob. Wystąpienie Sekretarza Stanu w Ministerstwie Pracy i Polityki Socjalnej Ewy Lewickiej podczas pierwszego czytania rządowych projektów ustaw *o systemie ubezpieczeń społecznych i o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych*, w: *Sprawozdanie Stenograficzne z 19 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 28 i 29 maja 1998 r.*, Warszawa 1998, s. 74-75.

²⁶ O sytuacji prawnej osób duchownych w zakresie ubezpieczeń społecznych przed 1 stycznia 1999 r. zob. Jackowiak, *dz. cyt.*, s. 6-9; P. Stanisz, *Ubezpieczenia społeczne osób duchownych*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz 1999, s. 258-261.

²⁷ "Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków

Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym stanowi, iż zarówno posiadanie statusu osoby duchownej, jak i pozostawanie w stosunku pracy, powodują powstanie obowiązku ubezpieczenia. Z nim zaś nierozzerwalnie wiąże się obowiązek opłacania składki. Omawiany akt prawny nie zawiera przepisów, które odnosiłyby się do osób podlegających ubezpieczeniu jednocześnie z więcej niż jednego tytułu. Określa zaś sytuację prawną tych, którzy osiągają przychody z więcej niż jednego źródła.

Art. 22 omawianej ustawy stanowi, iż ubezpieczony, który uzyskuje przychody z dwóch lub większej ilości źródeł, ma obowiązek opłacania składki “od wszystkich tych przychodów, dla których podstawa wymiaru składki została określona w art. 21”. W tym ostatnim przepisie ustalona została jednak podstawa wymiaru składki od osób, a nie od przychodów. W wielu przypadkach zasygnalizowana rozbieżność nie pociąga za sobą praktycznych trudności. Istniejący tytuł ubezpieczenia (np. pozostawanie w stosunku pracy) zwykle jest bowiem także źródłem przychodów. W świetle przedstawionych przepisów klarowny jest więc status osób duchownych, które osiągają przychody zarówno z działalności duszpasterskiej, jak i ze stosunku pracy. Podlegając ubezpieczeniu zdrowotnemu z dwóch tytułów i osiągając przychody z dwóch źródeł niewątpliwie zobowiązane są do opłacania dwóch składek na to ubezpieczenie²⁸. Obowiązki płatnika składki na ubezpieczenie zdrowotne ze względu na pozostawanie duchownego w stosunku pracy obciążają w tej sytuacji pracodawcę, natomiast całokształt obowiązków związanych z opłaceniem składki należnej ze względu na osiągnięcie przychodów z działalności duszpasterskiej spoczywa na ubezpieczonym.

Wątpliwości budzi natomiast sytuacja osób duchownych, które podlegają ubezpieczeniu zdrowotnemu z dwóch tytułów, ale osiągają przychody tylko z jednego źródła. Klasycznym przykładem jest *casus* siostry zakonnej, zatrudnionej w szkole jako nauczyciel religii. Zarówno pozostawanie w stanie duchownym, jak i posiadanie statusu pracowniczego, pociąga za sobą powstanie obowiązku ubez-

publicznych”. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U.97.78.483.

²⁸ J. Krukowski, K. Warchałowski, *dz. cyt.*, s. 250; P. Stanisław, *Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne ...*, s. 473.

pieczenia, a z nim wiąże się konieczność opłacania składki. Przy tej interpretacji powstaje jednak problem – od jakiej podstawy wymiaru należy obliczyć składkę na ubezpieczenie z tytułu posiadania statusu osoby duchownej i jak ta składka ma być finansowana? Godne przypomnienia jest, że w przypadku ubezpieczenia z tego tytułu przewidziano dwa różne rozwiązania, w zależności od tego, czy dana osoba posiada czy też nie posiada statusu podatnika.

Określając podstawę wymiaru składek w przypadku osób duchownych będących podatnikami podatku dochodowego od osób fizycznych lub zryczałtowanego podatku od przychodów osób duchownych ustawa *o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym* odsyła do przepisów, dotyczących ubezpieczeń społecznych, na gruncie których podstawa wymiaru składek równa jest kwocie najniższego wynagrodzenia (zob. art. 21 ust. 1). Składka w tym przypadku w całości finansowana jest przez osobę duchowną. Inaczej jest jednak, gdy osoba duchowna nie jest podatnikiem podatku dochodowego od osób fizycznych ani zryczałtowanego podatku od przychodów osób duchownych. Zgodnie z art. 21 ust. 3a podstawa wymiaru składek jest w tej sytuacji równa kwocie odpowiadającej wysokości zasiłku stałego z pomocy społecznej i w całości finansowana jest przez Fundusz Kościelny (zob. art. 25 ust. 3)²⁹.

Trzymając się podanego wyżej przykładu zauważyć trzeba, że siostra zakonna pracująca w szkole, chociaż nie osiąga przychodów z działalności duszpasterskiej, to jednak jest podatnikiem podatku dochodowego od osób fizycznych, ze względu na osiąganie przychodów ze stosunku pracy. Zaden z mających zastosowanie przepisów nie wskazuje przy tym wyraźnie, że chodzi o posiadanie statusu podatnika tylko ze względu na przychody z działalności duszpasterskiej. Wydaje się jednak, że należy założyć taką właśnie intencję ustawodawcy. Przyjęcie przeciwnego stanowiska prowadziłoby bowiem do nałożenia na siostrę zakonną pracującą w szkole obowiązku opłacania z własnych środków składki na ubezpieczenie z tytułu pozostawania w stanie duchownych, mimo że tego źródła nie osiąga żadnych przychodów. Takie zaś rozwiązanie musiałoby być uznane za rażąco sprzeczne z zasadą, zgodnie z którą samo-

²⁹ J. Krukowski, K. Warchałowski, dz. cyt., s. 250.

dzielne opłacanie składki w przypadku osób duchownych związane jest z osiąganiem przychodów z działalności duszpasterskiej. Opowiadając się za obowiązkiem płacenia dwóch składek na ubezpieczenie zdrowotne także w sytuacji, gdy osoba duchowna zatrudniona na podstawie stosunku pracy nie osiąga żadnych przychodów z działalności duszpasterskiej, należy więc przyjąć, że składka płacona z tytułu pozostawania w stanie duchownym powinna być obliczana od podstawy wymiaru równej wysokości zasiłku stałego z pomocy społecznej i w całości finansowana z Funduszu Kościelnego.

Pozostaje jednak wątpliwość, czy takie rozwiązanie nie jest sprzeczne z art. 22. Jego brzmienie sugeruje przecież, że zgodnie z wolą ustawodawcy wielokrotna składka powinna być płacona tylko wówczas, gdy osoba osiąga przychody z więcej niż jednego źródła. To z kolei zdaje się prowadzić do wniosku, że w tej sytuacji, pomimo podlegania ubezpieczeniu z dwóch tytułów, należałoby opłacać tylko jedną składkę, mianowicie od źródła, z którego osiąga się przychody. Również ta interpretacja nie posiada jednak dostatecznych podstaw w obowiązujących przepisach, ponieważ *de lege lata* z obowiązkiem ubezpieczenia zdrowotnego nierozzerwalnie wiąże się opłacanie składki (zob. art. 8a ust. 1).

Obecne brzmienie przepisów ustawy o *powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym* nie pozwala niestety na wyprowadzenie wniosków, które nie budziłyby żadnych zastrzeżeń. Stan ten domaga się więc interwencji ustawodawcy. W szczególności jasnego uregulowania wymaga sytuacja osób duchownych, które nie osiągają przychodów z działalności duszpasterskiej, a równocześnie wykonują pracę na podstawie umowy o pracę. Wydaje się, że właściwym rozwiązaniem byłoby klarowne przyjęcie reguły, zgodnie z którą ubezpieczony, spełniający warunki do objęcia ubezpieczeniem z kilku tytułów, ma obowiązek opłacania składek jedynie od tych tytułów, z którymi związane jest osiąganie przychodów.

Uwagi końcowe

Przepisy, które określają obecnie status ubezpieczeniowy osób duchownych zatrudnionych na podstawie stosunku pracy, weszły w życie 1 stycznia 1999 r. Niektóre z nich zostały już nawet znoweli-

zowane³⁰. Obowiązujący stan prawny wciąż jednak daleki jest od należytej klarowności. Niedostatecznie precyzyjne są zwłaszcza przepisy odnoszące się do podstawy wymiaru składki i sposobu finansowania składki na ubezpieczenia społeczne osoby duchownej, która – będąc zatrudniona na podstawie stosunku pracy – osiąga z tego tytułu przychód niższy od kwoty najniższego wynagrodzenia. Szczególnie niejasne są ponadto regulacje zawarte w ustawie *o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym*, odnoszące się do opłacania składek przez osoby, które podlegają ubezpieczeniu zarówno z tytułu pozostawania w stanie duchownym, jak i ze względu na zatrudnienie w ramach stosunku pracy, ale przychody osiągają tylko z tego drugiego źródła. W obecnej sytuacji, gdy brzmienie przepisów pozwala na ich różną interpretację, a stosowana praktyka nie znajduje niekiedy dostatecznych podstaw normatywnych, koniecznością wydaje się więc kolejna zmiana obowiązujących ustaw.

³⁰ Na mocy ustawy z dnia 23 grudnia 1999 r. *o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw* nadano nowe brzmienie art. 9 ust. 1 i art. 16 ust. 11 ustawy *o systemie ubezpieczeń społecznych* oraz dodano art. 9 ust. 1a i art. 16 ust. 10a (Dz.U.99.110.1256).